

ERRENTERRIAKO «ATAÑO»-REN BI LIBURU

JUAN SAN MARTIN

Espainiako gerra zibilak, ondorenean ekarri zuen berrogei urteko diktaduragatik, alde batekoeri aukera guti eman zion idatziz ezer kontatzeko. Aukera hau berandu etorri da eta zerbait esateko zutenetarik asko beste mundura joanak dira. Gerraren kronikak dira azken batean eta bi aldeetakoena dira jakingarriak. Eta, euskaraz idatzi direnen artean hor ditugu Salvador Zapirain «Ataño» errenteriarren bi liburu, bost urtetako kartzelaren esperientziak kontatuz, eta hara hemen beraien oharpenak historia baten osagarri.

SALBADOR ZAPIRAIN «Ataño». *Espetxeko negarrak*. Auspoa Liburutegia. Tolosa, 1984

Auspoa liburu saileko 179. zenbakia osatzen duen honek Bordazar baserria darama bere azalaren apaingarri. Hor sortua da egilea eta protagonista, horko gertaeratik hasten du penitentziatzko historia larria.

Gerra zibilaren hasieran zen zoritxarra, Nafarroatik reketek hartzean. «Bizkai aldean zebiltzan anaiak, aiek asmatu ziteken; ez guk. Iltzen baziran ere, bero-beroan ilko itun. Ez gu bezela, odol otzean, jaberik gabeko zakur zikin batzuk bezela, etsaien begien asegarri. Beren aberriaren alde ixuriko ziteken odola. Atsegin ori ere etzegoken guretzat». Hara hor herrioa non eta zelan atseginago aurkitu zezaketek kezka idatziazia. Izugarria benetan ehortzeko aukerarik eza. Gerraren zerga hori ere, gerrarik zitalena, anaiartekoa.

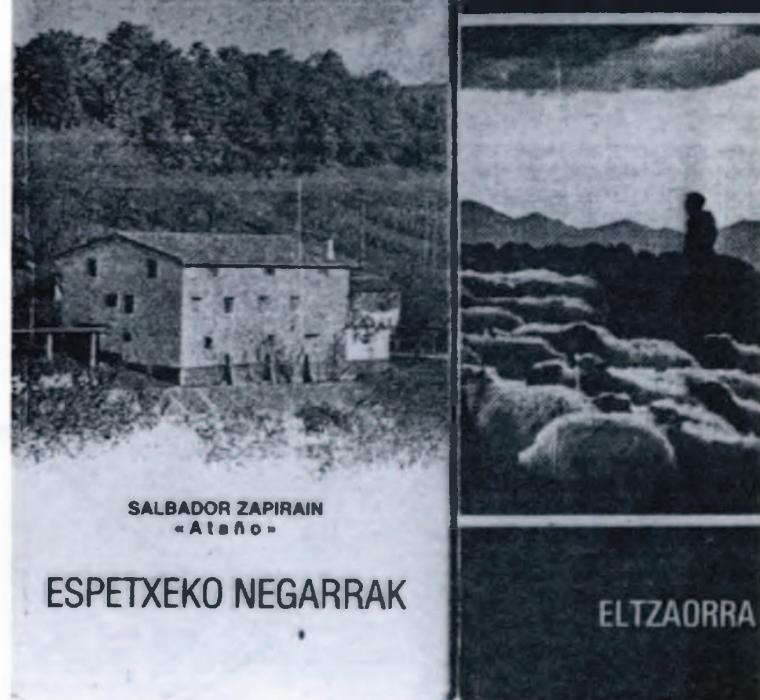
Etxean gelditu ziren anaiak ihizarako eskopeta eta perdigoi gehitxo aurkitzetik zetorkien oinez eta hondamendia. Gainera: «Nori eman ion ire botoa?». Horiek izan ziren pakearen alde zirelako etxean gelditu ziren anaien pekatu nagusiak, gaizkile gisa espetxeratzean.

«Ataño», liburu honen egilea, maleziarik gabeko gizona nonbait, eta esperientzia izugarriak bizitzera iritsi zena. Heriotzara kondenaturik: «...utzia izan ginalako, al zutenen partetik. Nai zutenak, berriz, ezin ziteken». Gauero atea noiz joko, patioa atera eta paretaren kontra afusillatuak izateko. Gauero, hots berdina: «*Está usted liberado, prepárese*», esaldi maltzurra entzuteko beldurrez, gezurrezko dei horren ondorena bai zen heriotza. «Banaka-banaka, eun baño geiago ikusi genizkin txulo artatik, betiko joaten». Eta egilea harritzen zuena: «...berak ziotenez, katoliko ta kristauak...» izaki gorrotoa lege hartuaz odolez ase ezinik zabiltzanak. Gainera, «Ataño»ren ustez, zibilizazioa edo aurrerapena kristautasunaren ezaugarrietako bat zen, abere eta gizonaren berezkuntza Jaunartzearen baitan zegoenez (ikus, 141-142. orr). Sineskaitz zaio hiltzaileak katolikoak izatea, eta salatzailea auzoa edo ahaidekoa. «*Homo homini lupus*» esan zuenak, bazekiken, nik orain arte ez bezela, gizonen grinarren berri. Neri ere ederki erakutsi zidatek orain». Eta horrela joango zen ilusioak galduz.

«Beren sasoirik onenean, ogei ta zortzi ta ogeita bederatzi urterekin, joan itun erru gabeko nere bi anaiak». Ondarretako kartzelan afusillatuak, ehundik gorako hilketa haien artean. «Erederi'ko udaletxeak (*Udalak*, esan nahi du) etzin ikasi ere (hemen ordea, *jakin ere*, esan nahi du), noski, gu espetxean geudenik. Ori uan ortarako al guztiduna. Alkate zegona, gu gaztetxoak gñala, gure lengusu maitearekin maiz etortzen uan gure baserrira. Gurekin perretxikutan ibilli ere bai inguruko baso aietan. Egun aiek joan itun. Orain etzin gure bearrik».

Larrialdi ederrak pasa ondorean: «*Condenado a cadena perpetua*»-k lasaitu zuen gure gizona, gertakarien lekuko den liburu hau idatzeko ere berrogei urteko diktadura igarotzeko zain egon zena.

Naturaltasunik zuzenenean idatzia da, erarik herrikoienean, eta haririk galdu gabe, pasarteetan tentsioa goraka eramanez irakurleak azkeneraino interez biziarekin iharraitzekoa.



SALBADOR ZAPIRAIN «Ataño». *Zigorpean. Auspoa Liburutegia. Tolosa, 1985*

Gerra eta gerraondoari buruzko bigarren liburua da. Gerrateko kronika gisa idatzi direnetan, berrogei urtean, alde batekoak baizik ez dute izan zerbait idatzeko aukera eta diktaduraz bukatzean ongi da bestaldekoetatik kontatzeko bizi direnak zerbait esatea eta hau izan da «Ataño»ren bete beharra.

Bigarren liburu honek ez du lehenaren emozio hura, bizitza bera jokoan zegoeneko, baina kartzelako oinazeaz aparte gauza harrigarriak kontatzen digu. Eta, berez, hein batean, *Espetxeko negarrak* zeritzanaren jarraipena da.

Ondarretatik Iruñeko San Kristobalera eraman zuten, eta zer zen bere harridura «Eliza zaitzera atera ziran aiek, oraindik gizon iltzen ari baiziran» (70. orr. eta 83.ean oraindik harriturik) sinets ezinik jarraituko zuen kapeillau baten predikuak: «— Jainkoak gure lan onak eta txarrak astailuan pisatu ditu, eta txarrak askoz astunagoak ziran onak baño. Beraz, odol geiago dago ixuri bearra, Jainkoaren asarrea apaltzeko».

Bizaraingo San Markos eta Txoritokieta bitartean den Bordazarretik gazte mundura irtetzean bost urteko espetxea aurkitu zuen; beste mundurik ez, etxeko sukaldea, herriko maisua eta bikarioa, bere kondutaren etika eta moral markatzaile. Oraindik etzekin bakoitzak berari komeni zitzaion neurria zeramala Ebangelioa, eta bi liburuotan nabari denez hortikakoak zituen bere gogoaren ezbeharrak.

Han zen, San Kristobalen, 1938ko maiatzaren 22ko ihesa gertatu zenean. Kapitulu hori du bizenetakoa. Hori eta horren ondotik datozen eraso eta ihesaren bihamuna. Ihesaren ondotik, afusillamenduez gainera neurri gogorak hartu zituzten. Hortaz zerbait bagenekin, han ziren zenbaiti ahoz entzuna. Oroitzen naiz besteak beste, Fernando Zuloaga eibartar medikua (Inazio pinto-rearen iloba) preso zelarik bere ofizioa nolabait betetzen zuela eta zeldan zituen liburu guziak kendu zizkiotela. Bat baizik ezin omen zen eduki eta hauta zezala. Eskuartearen beharrezko zitzaion «*Consultorio médico*»-ren bi tomoak eskatu eta bat bakarrik eman, «*cuando lea el primero ya le daremos el segundo*» esanaz. Halakoak ziren beren ustez zibilizazioa zekartenak. Ongi dio «Ataño»: «*Militar aien joera, jolasean dabilzan umetxo batzuen uan. Zoritxarrez, umekeri gaixtoa*».

Gerra bukatu ondorean, San Kristobaletik Orduñara; zorritegi batetik bestera. Presondegi berri honetan, «arimazaiak» arduratsu misioak antolatzen, eta «Ataño»ren pentsamenez: «Emen, lenengo, gorputzari begiratu bear zaiok, ikusten danari alegia, ikusten ez dana salbatuko bada»; lojika horren arabera agertuko ditu bere eritziak bi liburuak zehar.

Libertatean jartzeak etorri ziren garaian ere politikak dira bere kontaerak, gaileko bakar soil hura atera zenekoa adibidez, hainbeste denbora kartzelan eman ondorean nora joan etzekiela: «Nora joango nauk? Emaztea bi aurrekin utzita sartu niñun; geroztik beste bi jaio dituk». Edo, kartzelako bikario hark uste zuena, San Pedroetan askatasuna izango zutela agintzeaz, zeruko ate zaina bazeen kartzelakoa ere ikustekorik izango zuela. Maila horretara jeisten bai zuten apostolua ere.

Kartzelatik irtetzean, Orduñako geldokian artzai karlista bati entzuna ere ez zen txarra: «Zuek eta gu, beste katolikorik etzegok España'n». Hil da gero, salda bero.